

Књига се завршава прегледом скраћеница и симбола (535–537) и већим бројем исправки издања и критичког апарата (539–542).

*

Скрећући пажњу на ова два издања, одајемо пошту и изражавамо захвалност великим и преданим делатницима на пољу старословенистике, истакнутим представницима чешке науке, Зденки Рибаровој, Зоји Хауптовој, Емилији Блаховој.

Виктор Д. Савић*

Српска академија наука и уметности
Институт за српски језик
Кнеза Михаила 36/1
11000 Београд

УДК 323.15(=163.41) (497.5)

Софија Божић, *Срби у Хрватској: хејемонисџи или њојлачени?*, Просвета, Београд, 2019, 266 стр.

Књига *Срби у Хрватској: хејемонисџи или њојлачени?* Софије Божић обухвата тринаест раније објављених радова чија тематска окосница је историја Срба у Хрватској, Славонији и Далмацији и историја српско-хрватских односа уопште. У првом поглављу, *Срби у Далмацији*, дат је преглед повести Срба у Далмацији од њиховог доласка на то подручје до почетка Првог светског рата. У широком повесном контексту осветљен је тежак положај Срба који су се на простору Далмације нашли у процепу између римокатоличког и исламског света, при чему су им Млечи у ратно време наметали улогу војних граничара, док су их у миру исцрпљивали разним наметима и притисцима, што се у извесној мери понављало и у време потоњих сила (Аустрија, Италија) чија власт се распростирала овом територијом. Пратећи сложене токове збивања С. Божић је брижљиво приказивала деловање великодостојника српске православне цркве који су се, свесни да су очување духовног јединства

---

* viktor.savic@isj.sanu.rs

и националног идентитета нужни предуслови опстанка народа, херојски стављали на чело колектива и неретко подносили највеће жртве пркосећи млетачком, потом аустријском и италијанском деловању против Срба. Представљене су дипломатске акције (контакти са царицом Јелисаветом при покушају пресељавања Срба из Далмације у Русију, мисије упућене Наполеону у Париз и др) и друга прегнућа (оснивање културних и привредних друштава, покретање часописа, организовање политичких странака) српске верске и интелектуалне елите усмерене на очување националног бића упркос сложеним историјским превирањима на широком европском и ужем балканском фронту. Наредно поглавље, *Срби у Далмацији од уједињења до слома Југославије (1918–1941): крајшак осврт*, функционално се надовезује доприносећи уцеловљењу представе о положају српског народа у Далмацији. Разматрајући историјско залеђе збивања у периоду од 1918. до 1941. године С. Божић је нагласила значај преломног дешавања – нестанка Хабсбуршке монархије, под чијом влашћу се српски народ у Далмацији налазио током целог 19. века, и настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, касније Краљевине Југославије – које се далекосежно одразило на живот Срба на далматинском подручју. Привредна и културна заосталост далматинских крајева насељених Србима била је плод континуираног запостављања, спровођеног са позиција власти, а таква, вековима продубљивана ситуација, постала је нарочито тешка почетком Великог рата. Окупација италијанских снага донела је престанак рада богословије у Задру, учитељске школе у Арбанасима и другим местима, изазвала је замирање трговине која је једва доносила какве-такве приходе српском народу чије су сиромаштво и теобни живот, поготово у јадранском залеђу, били отежани до неподношљивости. Приказујућу трасу успона и побољшања општих прилика за Србе у Далмацији, до чега је дошло након формирања Краљевине СХС, Божић је са посебном пажњом размотрила вишеструке активности у циљу „подизања Далмације”, представљајући околности које су довеле до формирања Провредно-културне матице (1928) са седиштем у Книну, чија намена је била да као кровна институција (обједињавала је сва српска учитељска, свештеничка, просветна, трговачка, занатлијска, спортска, соколска, женска и друга друштва) подстакне културни и привредни развој. Једну од најтежих препрека побољшању општих животних услова представљала је необразованост житеља Далмације и недостатак школа, девастираних у великом броју током италијанске окупације, те је међу приоритете спадало обнављање старих и установљавање нових школа. Учитељска школа, негда заснована у Арбанасима, привремено је пресељена у Дубровник (1921), потом у Шибеник (1922) јер се водило рачуна да буде у средиштима ка којима највише гравитира српски живаљ. Према сличном моделу, отворане су гимназије, на пример у Книну (1921), обнављане су православне светиње вишестолетне тра-

диције – манастири Крка, Крупа и Драговић – и подизане нове када су то прилике захтевале (на Вису је 1933. подигнута црква Св. Кирила и Методија, између осталог и стога што је неколико стотина римокатолика одлучило да пређе у православље). Трудолубиви представници српске заједнице неуморно су деловали окупљајући сународнике око заједничких подухвата. Међу крупнија дела те врсте, запажа Божић, спада доношење Косовске резолуције (1936) и Видовданске изјаве (1937) на Далматинском Косову, где је сваке године служен парастос косовским јунацима и свим страдалницима за националне идеале. Оба документа настала су на основу пуне вере у народно јединство конститутивних чланица Краљевине и жеље да се допринесе националном и државном напретку. И поред овако учвршћених ставова, Србе из Далмације нису мимоилазиле последице хрватског сепаратизма, у чијој основи је била идеологија Хрватске сељачке странке. Учестали су напади на Србе у Сплиту, провокације у Дубровнику, као и бојкотовање традиционалних културно-идентитетских обележја, нарочито ћириличног писма, чија употреба је систематски потискивана. Сва ова збивања, злокобни наговештај олује којој ће српски народ бити изложен у каснијим деценијама, нису гасила пламен националног осећања Срба у Далмацији. О томе постојано сведочи, иако не тако бројна, српска мемоарска литература из Хрватске у којој су овековечени ликови чланова владарских династија Србије и Црне Горе. Њеном разматрању посвећено је поглавље *Српске династије у мемоаристици Срба из Хрватске*, у коме се баца светлост на то како су Никодим Милаш, Влахо Буковац, Лујо Војновић, Богдан Медаковић, Симо Матавуљ, Раде Лежаић, Василије Трбић, Иво Ћипико, Адам и Светозар Прибићевић и други евоцирали портрете владара из лоза Обреновића, Карађорђевића и Петровић-Његоша. Тумачећи стилизацију појединих владарских фигура у мемоарским изворима Божић је реконструисала социо-културну и повесну подлогу, наглашавајући да ова документарно-литерарна грађа има важност јер показује како се слика српских владара формирала међу интелектуалним корифејима националног корпуса ван граница Србије. Следећих седам поглавља књиге *Срби у Хрватској: хегемонисти или њошлачени?* – „Српско коло” о северној Далмацији 1925–1927, *Српско-хрватске теме на страницама радикалској часопису „Нови живоић”* (1920–1926), *Часопис „Круић”* (1938) о јуџословенству и српско-хрватским темама, *Хрватско њињање и јуџословенство на страницама часописа „Видици”* (1938–1940), *Историја у схвањањима интелектуалаца Јуџословенској културној круи, Хрватско њињање (према њисању часописа „Јавности”), Црква и њолићика: часописи „Јавности”, „Круић” и „Видици” о деловању римокатоличких круиова код Хрватиа* (1935–1940) – представљају својеврстан јединствен тематски блок у склопу кога је С. Божић изложила резултате свога истраживања о положају Срба у Далмацији на основу анализе садржаја и

концепције репрезентативних примера штампаних гласила која су обликовала јавно мњење у области културе и политике. „Српско коло” било је, уз „Србобран”, најзначајније гласило Српске самосталне странке у Хрватској, покренуто с намером да доноси прилоге из политике, културе, просвете, књижевности и историје, речју – да доноси свестрану слику о српском народу са свих територија које настањује. Намењен превасходно нижим друштвеним слојевима, часопис је у дидактично-педагошком духу садржао и низ практичних упутстава за унапређивање услова живота и искорењивање негативних обичаја и навика. У рубрици „Из северне Далмације” јављали су се прилози о свакодневици у континенталном делу Далмације, при чему су неретко били обојени туробним тоном због извештаја о глади, нехигијени, болестима, културном и економском пропадању. Овакви садржаји фигурирали су у борби међу политичким странкама, те је уредништво часописа, наклоњено Српској самосталној странци, на основу утврђеног чињеничног стања, посредством извештаја са терена у рубрици „Из северне Далмације”, за сваковрсно назадовање друштва оптуживала прваке Радикалне странке, једне од доминантних странака на позицијама државне моћи. Часопис „Српско коло”, наглашава Божић, драгоцен је извор за успостављање слике о „процесу цепања политичког бића српског народа у северној Далмацији” и покушају артикулације политичке воље Срба у окриљу Самосталне демократске странке. Часопис „Нови живот”, гласило Народне радикалне странке, био је посвећен друштвено-политичким и културним питањима, од покретања 1920. до гашења 1926. године. Посебно место у тематском језгру часописа припадало је појави хрватског сепаратизма који је од формирања заједничке државе све више бујао претећи да дестабилизује Краљевину. Помно изучавајући у „Новом животу” прилоге у којима су се преламали ставови српских и хрватских интелектуалаца у вези са нарастајућим унутарполитичким проблемима заједничке државе, С. Божић је успоставила драгоцену социо-културну представу збивања која су знатно утицала на даљу судбину Краљевине СХС. Међу жижним тачкама око које су се ломила копља на страницама часописа било је доношење Видовданског устава (1921), чијем усвајању је претходило разрешавање низа питања од којих је зависила чврстина темеља заједничке државе. Анализирајући ставове политичких и интелектуалних првака Срба и Хрвата изнете у „Новом животу” поводом јединственог имена конститутивних народа окупљених у новој држави, језика, писма, административно-територијалне поделе заједничке државе, њене унитарне или (кон)федералне организације и других важних питања, С. Божић је евоцирала нијансирану слику у чијој основи се назире закључак да су представници Народне радикалне странке сматрали да „хрватска страна иза тезе о српској хегемонији прикрива сопствену тежњу за доминацијом над Србима”, у чему јој свесрдну подр-

шку пружа римокатоличка црква. Обелодањивањем правог стања ствари, радикали су, декларативно то у више наврата истичући, желели да допринесу савладавању трзавица у политичком животу Краљевине.

Специфичну целину унутар ширег тематског блока чине прилози посвећени гласилима („Круг”, „Видици” и „Јавност”) покренутим иницијативом Југословенског културног круга, основаног (1937) ради одржавања својеврсне равнотеже са деловањем Српског културног клуба. Разлику у идеолошко-концептуалној оријентацији две организације одражавале су симболички одреднице српски/југословенски, садржане у њиховим именима, а суштински залагање да „заједничка југословенске култура треба да представља синтезу српске, хрватске и словеначке културе” (СКК), односно да југословенска култура мора да се развија као недељива целина (ЈКК). Заступајући интегралистичку визију културе, уредништво и сарадници „Круга” полемисали су са сепаратистичким ставовима горљиво изношеним у хрватским гласилима „Обзор”, „Хрватска стража” и другима, бранећи становиште да су Срби и Хрвати, без обзира на разлике у имену и вери, један народ са заједничким језиком, обичајима и традицијом. Расправа је каткад била снажно заоштрена, нарочито поводом питања која задиру у саме ослонце идеје о културном заједништву, те су сарадници „Круга” жестоко реаговали када је друштво „Хрватски језик” водило битку за „прочистићавање” хрватског језика од „србизама”, покрећући и кампању против фонетског зарад легитимизације етимолошког правописа. И на страницама часописа „Видици”, открива С. Божић, интелектуалци блиски Југословенском културном клубу покушавали су да учврсте политичко-идејну платформу југословенства, расправљајући са хрватским сепаратистима, али покушавајући и да превладају једнострану приступ проблему критиком српске стране због неспремности да отворено решава хрватско незадовољство као „најбитније државно питање”. Неки од сарадника посебно су разматрали просветне прилике указујући да концепција уџбеника, у којима се једнострано и без научне подлоге тумаче одређене појаве, насилно уводи језички пуризам („одбацивање, као нехрватских, корпуса речи и израза које користе Срби”) и инсистира на српско-хрватским разликама, има погубне последице јер подрива темеље заједничке државе. Особени свод поглавља у којима су разматрани садржај и концепција часописа „Круг”, „Видици” и „Јавност” представљају поглавља *Историја у схваћањима интелектуалаца Југословенског културног круга и Хрватског ишћање (према ишћању часописа „Јавност”), Црква и ишлика: часописи „Јавност”, „Круг” и „Видици” о деловању римокатоличких кругова код Хрватиа (1935–1940)* јер се у њима уцеловљује представа о идејном залеђу деловања ЈКК-а и његовом оглашавању поводом неуралгичних питања у вези са (не) могућношћу одржавања југословенске државне заједнице. Детаљно С. Божић у овим поглављима приказује како су интелектуалци окупљени

око ЖК-а покушавали да превладају дугогодишњу државну кризу и да се супротставе сепаратистичким тежњама Хрвата. Своје аргумента црпели су из културне, политичке и опште историје, историје језика и књижевности, али и са много других изворишта, међутим, актуелна ситуација у држави – белодано се то открива на основу грађе коју разматра С. Божић – обеснаживала је њихове напоре. То непорециво потврђују и прилози објављивани у часопису „Јавност”, сведочећи о суштинској немогућности да се надиђе антагонизам између политичких елита Срба и Хрвата, раширан из клерикалних кругова, поготово са стране римокатоличке цркве. Таква оријентација поспешивала је међунационалну нетрпељивост која се осећала у готово свим порам друштвеног живота. Деловање римокатоличке цркве у формирању „државе у држави” и изграђивању хрватске националне свести уз одбацивање идеологије југословенства подробно је анализирао С. Божић уочавајући да је интегралистичка оријентација присталица ЖК-а, експлицитно формулисана у јавним гласилима, уз ретке изузетке, остајала без одјека на хрватској страни. Јер, док су интелектуалци, одани идеји југословенског јединства, покушавали да стишају надолazeћу буру, чврсто успостављене организације као „Католичка акција”, преко својих гласила „Католичка ријеч”, „Хрватска стража” и „Словенец”, шириле су политичке идеје и вршиле индоктринацију међу хрватским живљем подстичући дезинтеграционе процесе на унутардржавном плану. Најснажнији замајац хрватском сепаратизму дала је, истиче Божић на основу проучавања документарне грађе, управо римокатоличка црква чије су ингеренције биле ван контроле државе, те је ова у таквом поретку неретко била у подређеном положају у односу на цркву.

Последња три поглавља – *Срби у Срему и парламентарни избори у Краљевини СХС, Лички Срби и парламентарни избори у Краљевини СХС и Срби у Хрватској: хегемонисти или њихови слуге? Случај осигурених Срба (1918–1924)* – заснована су на акрибичном истраживању статистичких података у вези са заступљеношћу и активностима политичких представника српског народа у Хрватској у време Краљевине СХС. Систематично и прегледно представљајући грађу на којој темељи своје увиде С. Божић је дошла до закључка да разглашено уверење о српском хегемонизму у Краљевини СХС не представља ништа друго него стереотип, без ослонаца у политичкој и друштвеној пракси.

Књига *Срби у Хрватској: хегемонисти или њихови слуге?*, као плод скрупулозног истраживачког рада Софије Божић, доноси драгоцен извор сазнања о историјским, политичким и социо-културним приликама у којима су живели Срби у Хрватској, нарочито у време настајања и трајања Краљевине СХС, односно Југославије. Пажљивим приступом грађи С. Божић је свеобухватно представила околности у којима су се представници највиших интелектуалних и политичких кругова Срба и Хрвата

сукобљавали око најосетљивијих питања у вези са (не)могућношћу опстанка заједничке државе. Аналитичко-интерпретативним увидима у документарне изворе она је проблематизовала уврежено уверење о повлашћеном положају Срба у односу на друге народе унутар јединственог државног система. Уместо стереотипизиране слике понудила је далеко рељефнију и уравнотеженију визију компликованих односа на унутар-политичком плану Краљевине СХС (Југославије), обеснажујући тезу о српском хегемонизму. У најдубљој основи, С. Божић је реконструисала трасу токова који су у каснијим деценијама донели растакање темеља државе, зачете у жељи да као заједница равноправних чланица окупи братске народе; уморене на концу у крвавом ропцу крајем двадесетог века. Стога њена књига представља особено огледало на чијој површини се нераскидиво прожимају одрази прошлости и садашњости, поучавајући и опомињући.

Славко В. Петаковић*

Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима
Студентски трг 3
11000 Београд

УДК 27-36 Петар Аџонски
27-282
091=163.1(497.11)
821.14'04.09-97

Зорица Витић, *Свети Петар Аџонски у византијској и јужнословенској традицији*, Библиотека Ортограф, Књига 9, Чигоја штампа, Београд 2020, 210 стр.

У поднаслову књиге *Свети Петар Аџонски у византијској и јужнословенској традицији* стоји да је српкословенско издање *Житија светог Петра Аџонског* приредила Зорица Витић, а да је најстарију *Службу и Житије светог Петра Аџонског* превела Марина Вељковић. Поред ових почетних одређења композиције књиге њен највећи део зазима студија Зорице Витић са следећим поднасловима и поглављима:

* slavko.petakovic@gmail.com